

En Carnestoltes, l'últim rei de xanxa del cicle hivernal

Francesc Massip

Estratègicament situat abans del període Quaresmal, el cristianisme medieval es va inventar el Carnaval com a poderós nucli festiu que de fet arrossegava, transformava i perpetuava aspectes transgressors d'antiga estirp i de procedències molt variades. En els seus elements constitutius s'han pogut rastrejar adherències dels ritus dionisiacs que encara avui cuegen en els carnivals sards d'Ottana i Mamoiada amb comparses tan atàviques com els Boes i els Mamuthones, personificació taurina del déu indoeuropeu del vi i del teatre, que surten el dijous Gras; o com els "Geroi" ("els Vells") de l'illa grega de Skyros, o els carnivals de les muntanyes de Romania i d'algunes recòndites valls alpines o pirinenques, amb actes i fesomies que retrobem escampades per tot Centreuropa (Càrpats, Balcans, Bielorrússia, Eslovàquia, Àustria, Baviera, etc.). Les comparses i danses de carnaval d'aquests llocs remots perpetuen una fisonomia peculiar i arcaica amb personatges proveïts de màscares d'animals, sovint banyuts, vestits amb pells ovines o bovines i ornamentats amb esquellots, que sembla una supervivència d'una religiositat popular vinculada als cultes de fertilitat i de fecunditat.

El Carnestoltes és una festa d'abundància que preludia un període d'austeritat que respon a finalitats econòmiques i socials. D'una banda, calia fer net al rebost abans de tornar-lo a omplir amb els fruits del renaixement primaveral, i, d'altra, calia facilitar un episòdic alliberament de tensions per tal de garantir la continuïtat del mateix sistema social. Perquè, com és sabut, la transgressió puntual dels esquemes establerts i la inversió ritual de rols i de funcions socials no són una contestació del sistema, sinó un joc que el corrobora. En conseqüència, el Carnaval permetia consumir els excedents i acomplia missions de reequilibri i vàlvula de descompressió de les tensions de la comunitat, en la mesura que riure de la paròdia del poder, no és riure del poder, que per contra rep un plus de legitimitat amb la ridiculització festiva. En el seu desenvolupament ofereix tot un seguit d'expressions espectaculars al carrer que seran gresol de les noves formes de comèdia satírica i farsesca en el món cristià.

El Carnaval té com a signe distintiu l'oferir esgambi als apetits de la carn, sia a la taula com al llit. Luxúria i gola simbolitzades pel gall incontinent i el porc insaciable, que sempre han anat de bracet en l'imaginari popular. El seu període particular comprèn set dies, de Dijous Gras a Dimecres de Cendra, i ja sabem fins a quin punt el set és un guarisme de ressonàncies peculiars que recull el simbolisme neoplatònic que vincula el número set amb la realització completa d'un cicle: les set edats del món i de l'home, els dies de la setmana -i

de la Creació-, les 7 virtuts i els 7 vicis, les 7 notes musicals, els 7 planetes de l'univers precopernicà, etc.

Són unes jornades distingides també per la disfressa en colla, presidits per Sa Majestat En Carnestoltes, un dels múltiples reis o autoritats efímeres que poblen les festes d'inversió hivernals, i que va de bracet del rei de Nadal, el rei Pàssero o rei Moixó, el rei d'Innocents, el rei de la Fava, el rei de Pastors o de Porquers, el rei de Galls i altres monarques de riure que s'inscriuen en un ample ventall de jerarquies burlesques que presenten concomitàncies amb el rei saturnalici del món romà. Es tracta d'un costum d'origen misteriós que consistia en escollir entre grups de joves o entre la soldadesca un reietó per comandar la diada dedicada a Saturn (17 de desembre) i les jornades festives ulteriors (fins al 23). Tot plegat ofería un marcat caràcter còmico-burlesc; ara bé, sembla que en èpoques més arcaïques el ritual tenia conseqüències tràgiques: el rei escollit, després d'ostentar durant uns dies el poder, era sacrificat. En aquest sentit, s'han associat les burles infringides a Crist (coronació d'espines, ceptre de canya, túnica rubicunda, atupades de befa i inscripció com a 'Rex Iudeorum') amb cerimònies de dignitats efímeres com les comentades.

En Carnestoltes participa de la potència màgica atribuïda al rei efímer, que periòdicament cal substituir mitjançant la seva destrucció o assassinat ritual per tal de renovar les energies de la comunitat, la fertilitat agrària i la vitalitat de la ramaderia. Per això, després del seu regnat d'abundor i de disbauxa i després de donar lectura al seu testament burlesc, el rei exhaureix el seu poder i és judicat, condemnat i executat sovint consumit per les flames. Després es procedeix al seu enterrament paròdic.

Les festes carnavalesques constitueixen la cloenda d'un llarg cicle hivernal que comença amb les Llibertats de Desembre, que té particular intensitat durant el cicle dels dotze dies (de Nadal a Reis), i es tanca el Dimecres de Cendra, amb la mort de Carnestoltes i l'enterro de la sardina. A la inversió i usurpació de rols que caracteritzava tot el cicle hivernal, el Carnaval hi afegeix la confusió: la disfressa cancel·la la possibilitat d'exercir l'ominós control social i permet a l'individu una conducta al marge de les normes vigents durant tot l'any.

Fixem-nos que el període que segueix el Carnaval (Quaresma) convoca també la disfressa i l'adopció de rols distints als quotidians mitjançant les processons i escenificacions populars de la Passió: hom es vesteix d'apòstol, de Maries, de jueus, de romans o del mateix Crist. Ara bé, contràriament al Carnaval, aquests papers no són usurpats o invertits, ans formalment atorgats i per als quals l'individu

s'ha d'aprendre unes paraules, uns gestos i uns moviments preestablerts, és a dir, ha d'ajustar-se a un guió, cosa que impedeix el maremàgnum carnavalesc. D'altra banda, mentre que al Carnaval l'ocultació de la identitat s'aconsegueix amb màscares i induments heterogenis i virolats, en els rituals quaresmals s'acompleix amb la caperutxa de vestes i penitents que els atorga un aspecte homogeni. D'aquesta manera, si la màscara carnavalesca mostrava una naturalesa transformada i diversificada, com correspon al desordre de Carnestoltes, la cucurulla dels capironats ofereix l'aspecte uniforme que el tràgic assumpte requereix. De forma semblant, si el Carnaval allibera els apetits del sexe i del menjar, la Quaresma els conté en la castedat ritual, el dejuni i l'abstinència. Són els dos pols extrems que s'oposen acarnissadament, però que alhora mostren la impossibilitat de proporcionar un model per la vida ordinària. Entre la màscara i la vesta, entre l'hedonisme carnavalesc i l'ascetisme quaresmal, entre la luxúria i la castedat, la gola i el dejuni, hi ha el moderació de la vida quotidiana. El combat entre Carnestoltes i la Vella Quaresma no produeix ni vencedors ni vençuts: la victòria d'un dels dos significaria la fi de la societat, per això un i altre anualment són morts i enterrats per una societat que necessita per sobreviure desterrar ambdós excessos. Per tant és un combat dirigit a la victòria del model de vida que no intervé en la brega, el de la vida de cada dia, regida per l'únic valor possible: el sentit comú.